

I v kulturní politice musí být systém

Britský odborník hovoří o kulturním střetu s Amerikou a o způsobu, jak přivést do kultury velké peníze. Je však třeba, aby jejich rozdělování probíhalo podle jasných pravidel, která vypracují vzdělaní experti. Musejí mít ale kde vystudovat.

OLGA ŠKOCHOVÁ

Vaše zpráva *Do středu pozornosti (In from the Margins)* se na konci devadesátých let stala významným příspěvkem k diskusi o novém vymezení role kultury v současné Evropě. S jakým cílem vlastně vznikala?

vStudie shrnula výsledky výzkumu, který se zabýval situací kultury v tehdejší Evropě. Zároveň byla příspěvkem k celosvětové debatě o kulturním rozvoji a reakcí na materiál, který začátkem devadesátých let připravilo UNESCO. Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu tehdy sbírala data po celém světě. Evropa však byla jediným kontinentem, který se rozhodl vytvořit svoji vlastní studii. A mne oslovila Rada Evropy, abych ji zpracoval. Dal jsem dohromady tým expertů – badatelů, analytiků, poradců v oblasti strategií a plánování z různých zemí. Pokusili jsme se na základě čtyř tehdejších priorit Rady Evropy, což byly kreativita, identita, participace a diverzita, nahlédnout, jak se proměňovala role kultury a kulturní politiky po druhé světové válce a jaký je aktuální stav.

Zpráva měla dva klíčové cíle. Prvním, který se odráží i v názvu, spočíval v tom dostat tvorbu kulturní politiky z okraje přímo do centra politického zájmu, uvažování a dialogu. Chtěli jsme, aby se o kulturní politice uvažovalo a rozhodovalo na stejné úrovni a v souvztáhnosti například s plánováním rozvoje měst a venkova, zdravotnictvím, vzděláváním a podobně. Druhým cílem bylo přivést miliony znevýhodněných Evropanů z okraje společnosti do kontaktu s těmi, kteří kulturní politiku vytvářejí. Chtěli jsme dosáhnout toho, aby se mohli do kultury aktivně zapojit imigranti,

aby handicapovaní lidé měli bezbariérový přístup do divadel, aby slepí získali haptický kontakt s uměním, aby bylo v médiích a divadlech podporováno tlumočení do znakové řeči.

Jaké konkrétní závěry a návrhy vaše studie přinesla?

Přišli jsme s množstvím doporučení. Řekli jsme, podívejte se, umění je výborná věc, ale když dojde na rozdělování financí, má problém. Vlády jsou pod stále větším tlakem, občané Evropy stárnou, peníze půjdou do sociálního zabezpečení, zdravotnictví a tento trend se asi nezmění. Když umělci zůstanou tvořiví a budou pokračovat ve své individuální tvorbě, určitě nějaké peníze od většiny vlád dostanou. Ale nikdy to nebude moc, protože vlády mají jiné priority. Ovšem to by se mohlo změnit, pokud by začaly být umění a kultura, i tvorivost, kterou s sebou přináší, brány vážně a kdyby byly rozpoznány a pojmenovány jejich vztahy s jinými oblastmi veřejné politiky. Je například známo, že muzea a kulturní dědictví podporují turismus, že umění může být nápomocno ve zdravotnictví, pomáhat při vzdělávání lidí s vadami učení a s problémy v řadě oblastí. Skrze umění mohou imigranti sdílet svoji kulturu se širší společností. Dostupnost kultury kultivuje městské prostředí, revitalizuje jej, snižuje kriminalitu. V případě rozvoje venkova je otázkou, jak tam vůbec udržet lidi, když tam nelze dosáhnout vysoké zaměstnanosti. Nešlo by ale třeba proměňovat farmy na kulturní nebo volnočasová centra?

Francie má velkou tradici v podpoře kultury, Německo má zase obrovskou infrastrukturu

divadel, muzeí, galerií. Tyto země jaksí nemohou s kulturou nepočítat. Ale zároveň mají skutečné problémy dosaženou infrastrukturu udržet. Ve většině zemí se ale kultuře dostává malé pozornosti i finančních prostředků. Ve své studii jsme poprvé použili slovní spojení instrumentalizace kultury – tedy využívání kultury – ze kterého vyplývá potřeba podpory kultury nejen kvůli ní samé, ale i proto, že tak přímo i nepřímo povzbuzujete ekonomiku.

Jak na vaše názory zareagovali sami umělci? Například v Česku jsou ti, kdo upozorňují na podobné přesahy kultury, stále přehlíženi. Ani na uměleckých školách zdaleka není běžné, že by se tyto oblasti zkoumání nebo výuky významně podporovaly.

Naše doporučení byla velmi kontroverzní. Věděli jsme to, ale považovali jsme je za jedinou cestu, jak ve většině zemí dostat umění a kulturu do centra pozornosti. Pro některé umělce bylo skutečně těžké se s tímto přístupem vyrovnat a přijmout ho. Mnohokrát jsem slyšel na četných setkáních, která jsme s umělci organizovali: „Vždyť my prodáváme svoji duši!“ Odpovídal jsem: „To je v pořádku, nemusíte náš pohled akceptovat, pro mne osobně je kultura důležitou duchovní stravou, ale pro spoustu lidí v populaci už tomu tak není. Nemají žádný vztah k tomu, jak umělci kulturu vnímají, nerozumějí současnému umění, nechodí do opery, nejdou do divadla, pokud to není něco opravdu populárního. A to se asi nikdy nezmění. Pokud ale chcete získat i u těchto lidí respekt a vytvořit podmínky, ve kterých by kultura a umění měly skutečně vliv, musíte prokázat synergie s ostatními oblastmi společnosti.“

V Praze jste se účastnil semináře na téma kulturního a kreativního průmyslu, který na konci listopadu pořádal Institut umění v rámci výzkumného projektu Sociálně-ekonomický potenciál kulturního a kreativního průmyslu v ČR. V čem spočívala vaše role v celé akci?

Byl jsem požádán Institutem umění, abych v roli moderátora přizval k diskusi klíčové osobnosti, které se v Británii zabývají popularizací konceptu kreativní ekonomiky. Měli jsme popsat britskou zkušenost, která může být inspirativní, protože není pochyb o tom, že je Británie v této oblasti v současné době v čele. Během posledních deseti let jsme bojovali za to, aby myšlenka kulturního a kreativního sektoru zakořenila v politickém myšlení. V roce 1997 se k vládě dostala Labouristická strana. Ta prováděla výzkum v této oblasti ještě v době, kdy byla v opozici. Díky tomu měla jasnou představu, jak kulturní a kreativní průmysl začlenit do svého programu. Stalo se tak v rámci určité demonstrace světu, že Británie není jenom zemí bohaté historie a kulturního dědictví, ale že má mladé, tvůrčí a dynamické lidi v oblasti designu, módy, reklamy, všech možných druhů hudby, ve filmu a audiovizuální oblasti, a že má i své experty na kulturní dědictví. Tehdejší ministr pro kulturu, média a sport Chris Smith dokázal na základě výsledků předchozích výzkumů přesvědčit ministerstvo financí. Argumentoval, že chce víc peněz pro kulturní sektor nejen proto, že je kultura dobrá pro duši. Na tento typ argumentů na ministerstvu financí nereagují. Vysvětlil Gordonu Brownovi, který je dnes premiérem, že kultura

Rod Fisher. Foto Vladimír Goralčík

Rozhovor s Rodem Fisherem

je důležitá, protože vytváří pracovní místa, pomáhá lidem rozvíjet tvořivost, obohacuje vzdělávání, přispívá k rozvoji turismu a připravuje mladé lidi na jejich budoucí kariéru v nové éře znalostní ekonomiky. A díky tomu se mu na konci devadesátých let podařilo po dlouhých letech podhodnocování a podfinancování zajistit velký příliv peněz do kultury. Do Prahy nás pozvali, abychom předložili naši představu o kulturním a kreativním průmyslu a vysvětlili, proč si myslíme, že získaly tyto termíny v Británii takovou politickou důležitost.

Můžete uvést nějaká konkrétní čísla, která podporují vaše argumenty?

Kreativní průmysl ve Velké Británii vykazuje největší nárůst hrubého domácího produktu. Pohybuje se v posledních třech letech okolo osmnácti procent, zatímco například automobilový průmysl vykazuje jen 2,5procentní růst. Jedna ze studií, která byla publikována přibližně před rokem, zase uvádí, že je v Evropě v kulturním a kreativním průmyslu zaměstnáno více než 5 milionů lidí. V případě Velké Británie v něm působí milion zaměstnanců a dalších 800 tisíc zaměstnává nepřímo. To jsou čísla, která jsou srovnatelná se zaměstnaností ve finančním sektoru, ve kterém u nás pracuje nejvíce lidí. Tento jev ale neplatí jen pro Evropu, podobnou zkušenost mají i v Singapuru, Hongkongu, Tchaj-wanu, Austrálii a Kanadě. Všude dochází k podobnému poznání, že kultura a kreativní průmysl jsou důležitým růstovým sektorem, že je vlády potřebují zapojit do ekonomiky a že je musí podporovat – tím, že vytvoří prostředí, ve kterém se jim bude dobře dařit. Může se jednat o různou regulaci, bezúročné půjčky, granty a podobně.

Lisabonská strategie, kterou schválila Evropská unie, se zabývá vytvářením pracovních míst a politikou zaměstnanosti v éře znalostní ekonomiky. Zdůrazňuje, že Evropa ke zvýšení konkurenceschopnosti potřebuje vzdělanou a kreativní pracovní sílu.

Evropské společenství se jednotně přihlásilo i ke konvenci UNESCO o kulturní diverzitě. Jaký má tento krok význam pro kreativní průmysl?

Konvence je výsledkem znepokojení mnoha zemí. Politicky pak byla prosazována zejména Francií a Kanadou, které měly obavy z toho, že Spojené státy vyvíjejí zvýšený tlak na volný obchod s kulturou prostřednictvím Světové obchodní organizace. Možná víte, že v současné době se pravidla volného obchodu na kulturu nevztahují. Díky tomu mohou vlády chránit a podporovat kulturu svých zemí. Mohou dávat dotace do svého filmového průmyslu, do hudby a podobně. Kdyby kultura také podléhala pravidlům Světové obchodní organizace, mohla by Amerika kritizovat země, které poskytují dotace svému kulturnímu sektoru, za to, že porušují pravidla otevřené hospodářské soutěže. V devadesátých letech Evropa za francouzského předsednictví ostře odmítla uplatňování pravidel volného obchodu v oblasti kultury. Ministerstva obchodu v mnoha zemích EU přitom toto téma vůbec nevzrušovalo, protože nerozumějí kulturnímu kontextu. Byla to ministerstva kultury, původně v této debatě vůbec nezaangažovaná, která nakonec musela velmi lobbovat a protestovat. Varovala: Uvědomte si, co by se mohlo stát, kdybychom se vydali touto cestou! Zko-

labuje náš filmový průmysl, hudební průmysl a podobně. V té době se začala hodně prosazovat také Kanada, která pomohla vytvořit síť států, jež chtěly chránit svoji kulturu. V roce 2005 pak bylo odsouhlaseno jednotné stanovisko členských států Evropské unie. UNESCO přitom na návrhu konvence už nějaký čas pracovalo a z připravovaného znění bylo zřejmé, že v něm nejde jen o zájmy evropských zemí, ale i o rozvojové země, které mají skutečné obavy z kulturní hegemonie Spojených států.

A jak se k celé iniciativě stavějí samy Spojené státy?

USA jsou do velké míry tlačeny zájmy Hollywoodu. Před lety jsem na konferenci v Dublinu slyšel Jacka Valenteho, silného zastávce volného trhu, který prohlašoval: V podstatě nežádáme nic jiného než rovné příležitosti. Jenže vtip je v tom, že při tak obrovské výrobní a distribuční kapacitě a masovém rozšíření amerického kulturního průmyslu už prostor pro žádné rovné příležitosti nezbývá. Nejen v Evropě, ale i v Asii tvoří například velkou část televizního programu pořady amerického původu. Mnoho lidí v Evropě je názoru, že v této situaci musíme bránit to, co nám ještě zbylo. Konvence tedy byla nakonec předložena a já jsem byl až překvapen, jak neuvěřitelně rychle byla schválena. Na úrovni UNESCO totiž obvykle trvá schvalování celé roky. Ovšem další otázkou je, jak bude implementována. USA mezitím podepsaly bilaterální dohodu s Austrálií a také s Japonskem a Izraelem, která trochu celé snažení podkopává. Velké množství zemí po celém světě však konvenci podepsalo, protože se domnívají, že to je jediná cesta, jak zabránit kulturní uniformitě a uchránit vlastní specifitu. Dozvěděl jsem se však, že váš parlament zatím konvenci neratifikoval, i když na evropské úrovni ji už Česká republika podepsala.

Myslím si, že Spojené státy jsou opravdu zaskočeny, to je alespoň můj dojem z rozhovorů, které vedu. Ale polemika zdaleka neskončila. Konvence je jen dočasné vítězství. Amerika se cítí svou pozicí velmi jistá. Hollywoodská lobby je velice vlivná a americká kultura dnes proniká všude.

V Česku je možné na univerzitní úrovni studovat management umění na jednotlivých uměleckých školách a letos nově i na Vysoké škole ekonomické. Koncepce a úroveň tohoto vzdělávání je současné době mnohde diskutována. Kulturně-politická studia dosud neexistují. Jak se na tento stav díváte?

Situaci u vás moc neznám, ale v bývalé NDR jsem zažil, že existovala kulturně-politická studia, která byla silně založená na ideologických základech. Pamatuji to z východního Berlína a dalších částí bývalé NDR. Studia byla extrémně teoretická a vůbec v nich nešlo o management. Dnes bychom tomu vlastně asi kulturně-politická studia ani neříkali.

V poslední době lze u nás vysledovat při vzdělávání v oblasti managementu na uměleckých školách dvě tendence. Problematika začíná být vnímána v širších souvislostech a vymaňujeme se ze zděděného předrevolučního modelu „výroby pracovní síly pro provoz statických kulturních struktur“. A nově

se objevuje nabídka managerského vzdělávání pro studenty uměleckých oborů. Jak tomu bylo u vás?

Stejnou fázi jsme prošli i ve Velké Británii. Studenti uměleckých oborů byli v minulosti často naprosto nevybaveni pro svou budoucí kariéru a nevěděli, jak se o sebe postarat. Mnohé z uměleckých škol zavedly v rámci studia některé aspekty managementu. První graduovaný vzdělávací program v oboru management kultury nebo umění, který se ve skutečnosti nazýval „culture administration“ (administrace kultury – pozn. překl.), jsme zavedli na začátku sedmdesátých let. Nejprve na polytechnice v Londýně a potom byl obor přemístěn na City University of London. Později se obor objevil ve Vídni a následně kursy velmi výrazně prorazily v Americe. Organizovali tam ale víkendové semináře, nikoliv dlouhodobé kursy. Po celé Americe jich bylo snad třicet. Pak se začaly dělat i v Kanadě. Důležité bylo, že se vzdělávací programy začaly objevovat na akademické půdě, protože zpočátku neměly žádnou oficiální vysokoškolskou akreditaci. Životaschopnost a potřebnost oboru se prokázala v okamžiku, kdy se začala ve společnosti vyžadovat větší nezávislost na dotacích z veřejných zdrojů, získávání nového publika, rozvoj marketingu, sponzorství.

Rozvoj vzdělávání v kulturní politice byl také založen na nové společenské poptávce?

Ano, ne všichni absolventi totiž budou směřovat do vedení uměleckých a kulturních organizací. Mnozí se kulturní politikou budou zabývat na úrovni městské samosprávy nebo na úrovni regionální a státní správy, vlády a podobně. V těchto oblastech začala být po vystudovaných lidech poptávka. Po velmi dlouhou dobu si v Británii lidé s kulturní politikou nedělali hlavu. Pracoval jsem pro Uměleckou radu, která byla prodlouženou rukou pro přerozdělování a distribuci veřejných financí ministerstva kultury. Rada, která rozhodovala, kdo dostane peníze, byla založena hned po druhé válce. Můj šéf mi někdy koncem sedmdesátých let řekl: Naši politikou je nemít žádnou politiku. To je naprosto absurdní, protože politiku vytváříte tím, co děláte. Vybíráte a diskriminujete, někomu grant dáte a jinému ne. Ve vašem jednání je vždy nějaký model, i když nechtěný. Ale nelze přece dobře spravovat velké veřejné finanční prostředky, aniž by existovala určitá strategie. Na veřejný rozpočet je vyvíjen tlak a vy musíte zvolit priority. I v kulturní politice musí být systém. Není to žádná novinka, první vytvořili již v roce 1974 Švédové. Šlo o návrh zákona o kulturní politice, byl to rozsáhlý dokument o 500 stranách, když jej parlament schválil. Obsahoval osm velmi obecných cílů. Jeden se týkal svobody vyjadřování, další – velice zajímavý – stanovil, že je třeba „bojovat proti negativním aspektům komercializace kultury“. Snaha vytvořit celkový kulturně-politický rámec je tedy stará přes třicet let!

Odkdy je tedy možné v Británii studovat kulturní politiku?

Vzdělávání v kulturní politice následovalo až poté, co se ujalo vzdělávání v oblasti managementu. Kulturní politika je i v Británii stále relativní novinkou. Na Warwick

University zavedli Evropská studia kulturní správy a politiky asi před patnácti lety. O studium kulturní politiky se zajímali studenti z kulturologických a dalších humanitních studií. Povědomí o důležitosti kulturní politiky a jejího studia však v posledních letech v Evropě velmi narostlo. Příkladem může být Evropská síť vzdělávacích center pro studium kulturní správy ENCATC, která má nejméně 80 kmenových členů, a to v ní pravděpodobně nejsou zapojeny všechny univerzity a instituce, které toto vzdělání nabízejí. V současné době je vyvíjen velký tlak zejména ze strany států jižní a jihovýchodní Evropy na to, aby bylo v rámci tzv. Boloňského procesu, který usiluje o harmonizaci vyššího vzdělávání a uznávání kvalifikace po celé Evropě, vytvořeno harmonizované postgraduální curriculum v oblasti kulturní politiky. Velmi se v tom angažuje i Evropská kulturní nadace.

V čem podle vás spočívá hlavní smysl zavádění nových oborů, jakými jsou studia kulturní politiky a managementu umění?

V mnoha zemích je čím dál více zřejmé, že když rozdělujete veřejné peníze, musíte dát jasně najevo, jaká je vaše strategie, proč jde o některých oblastí více peněz než do jiných. Před třiceti lety se vycházelo z tradice. Když jsem s lidmi diskutoval, říkali, že to dělají tak, jak to dělali odjakživa. Dnes to ale není možné. Každá oblast politiky, nejen kulturní sektor, každá oblast řízení a vládnutí v současné době potřebuje svoji strategii. Jde totiž o velké peníze. Když se jednalo o malé rozpočty, o mnoho nešlo. Když se ale objemy peněz zvětší, lidé se začnou ptát – proč dáváte peníze támhle a proč nepodporujete tohle? Na to můžete seriózně odpovědět, jen když budete moci říct: Protože naší programovou prioritou je to a to. Jedině tak se rozhodování stane transparentní a důvěryhodné.

Rod Fisher založil v roce 1994 International Arts Bureau (nyní se organizace jmenuje International Intelligence on Culture) a je jejím ředitelem. Pracoval pro několik londýnských městských obvodů, kde byl zodpovědný za kulturu (např. pomáhal založit Greenwich Festival) a volnočasové programy. Poté nastoupil do Arts Council of Great Britain jako její první tiskový mluvčí, později zastával funkci pracovníka oddělení zahraničních styků. V letech 1994–1996 koordinoval práci na studii *In from the Margins* (pro Radu Evropy), jež byla věnována vztahu kultury a rozvoje. Rod Fisher je autorem či spoluautorem více než dvou desítek publikací, zpráv a příruček o evropských institucích, mezinárodních finančních zdrojích, networkingu a výměně či kulturních politikách v jednotlivých státech. Je vědeckým pracovníkem na City University v Londýně, spoluterem UK National Committee of the European Cultural Foundation, členem International Academic Senate of the Balkan Media Academy, členem rady British Centre of the International Theatre Institute, zakládajícím členem Institute of Leisure and Amenities Management. Spoluzakládal také Cultural Information and Research Centres Liaison in Europe (CIRCLE), kde v letech 1985–1994 působil v roli ředitele.